

الگوهای طراحی فضای سبز در "شهر دوستدار کودک" (نمونه موردی: شهر دوستدار کودک بم^۱)

حامد کامل نیا*

سعید حقیر**

چکیده

Design Patterns of Green Space in CFC. (Casae Study: Child Friendly City of BAM)

Hamed Kamelnia* PhD
Saeed Haghir** PhD

Abstract

Child Friendly City projects commonly aimed to make opportunities for children to form their environment or change it. So, these projects are trying to give citizen rights to children, improve their knowledge, help their participation abilities, decrease violence against children, pay attention to environmental subjects and etc. In our country, Iran, the Bam city (after its earthquake in 1382) was one of the examples that Child Friendly City ideas were included in its renovation program. One of the defined projects in this field was to find green space design patterns considering children's desires. In this project, children's ideas about green spaces were interpreted by using Group Discussion methods and participation procedures, for example narratives, charts and puzzles, modeling, painting and etc, and their opinions have been collected. By studying their ideas, although most of them were related to their experiments, many ideal factors for choosing materials, arrangement of the spaces, name some essential spaces, how to confine the green spaces, bicycle roads, flower spots and etc have been derived. Some of children's desires, derived from the Group Discussion in a project of Bam Child Friendly city, were incorporated green space and play grounds, separated spaces for children and adults, some spaces for memory writings, statues, use of materials such as wood and include lawn areas.

پروژه‌های شهر دوستدار کودک به طور عمده برای ایجاد فرصت برای کودکان در راستای شکل دادن و یا تغییر محیط پیرامونشان است. از این منظر طرح‌های دوستدار کودک به دنبال اعطای حق شهروندی به بچه‌ها، توسعه آگاهی، بالابردن مشارکت جمعی، کم کردن میزان خشونت علیه کودکان، توجه به موضوعات زیست-محیطی و .. است. در کشور ما شهر بم (بعد از زلزله ناگوار سال ۱۳۸۲) از نمونه‌هایی بود که رویکرد دوستدار کودک در بازسازی آن مورد نظر قرار گرفت. یکی از پروژه‌های تعریف شده در این راستا پیدا کردن الگوهای طراحی فضای سبز با توجه به دیدگاه‌های بچه‌ها بود. در این طرح با استفاده از متدولوژی گروه-بحث و روش‌های مشارکتی همچون قصه‌گویی، جداول و پازل‌ها، مدل‌سازی، نقاشی و ... نظرات بچه‌ها در ارتباط با فضاهای سبز جمع‌آوری و تحلیل شد. با وجود اینکه بیشتر تصورات بچه‌ها مربوط به موضوعاتی بود که در گذشته تجربه کرده بودند، شاخصه‌هایی چند در راستای دست یافتن به الگوهای برای انتخاب مصالح، نحوه جانمایی فضاها، برخی از فضاهای مورد نیاز، نحوه محصور کردن فضاهای سبز، مسیرهای دوچرخه، محل گلها و درختان و ... وجود دارد. فضای سبز در تلفیق با فضاهای بازی، قلمروهای جداگانه برای بچه‌ها و بزرگسالان، فضاهایی برای خاطره نویسی، مجسمه‌ها، مصالحی مانند چوب و زمین‌های چمن از جمله خواست‌های کودکان در راستای توصیف الگوهای فضای سبز در یک نمونه مربوط به نتایج یک گروه بحث در پروژه شهر دوستدار کودک بم بود.

واژگان کلیدی

شهر دوستدار کودک، مشارکت کودکان، فضای سبز، بم.

Keywords

Child Friendly City, Children Partnership, Green Space, Bam

Kamelnia@um.ac.ir

saeed.haghir@gmail.com

*Assistant Professor in Ferdowsi University of Mashhad

** Assistant Professor in University College of fine Art University of Tehran

*دکتری معماری دانشگاه تهران و استادیار دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه فردوسی مشهد

**دکتری معماری دانشگاه سوربون و استادیار پردیس هنرهای زیبا- دانشگاه تهران

مقدمه

تحقیق در حوزه شهرهای دوستدار کودک، به ویژه در اروپا، از سال‌های ۱۹۸۰ به بعد مورد توجه قرار گرفت. عمده این تحقیقات در راستای دادن حق شهروندی به بچه‌ها و رسیدگی به خواست‌ها و نیازهای آنها بود.^۲ در این راستا طرح‌هایی با عنوان "شهرهایی برای کودکان" و یا "شهرهایی برای دختران و پسران" تعریف می‌شد. این طرح‌ها بر سه فاکتور اساسی تاکید داشت: ۱. برنامه ریزی مشارکتی که در آن بچه‌ها همانند دیگران در راستای ساختار دادن شکل فضایی محیط نقش اساسی دارند. ۲. مراکز کودکان که به آنها فرصت جمع‌آوری و شکل‌دادن به خواسته‌هایشان را می‌دهد. ۳. انگیزه و فرصت دادن به بچه‌ها در راستای استقلال تصمیم‌گیری‌های محیطی بدون دخالت دادن بزرگ‌ترها [UNICEF, 2005: 5]. بررسی ادبیات موجود در حوزه شهرهای دوستدار کودک نشان می‌دهد که اهداف و شاخصه‌های مختلفی برای این‌گونه وجود دارد. ایجاد فرصت‌های مشارکت برابر برای کودکان به آنها یاد می‌داد که چگونه از حقوقشان آگاهی پیدا کنند و نسبت به آن حساسیت نشان دهند. در تحقیقاتی از این دست، مدارس همواره نقش تعیین‌کننده‌ای در ایجاد زمینه‌های مناسب مشارکتی کودکان دارند [دریسکل، ۱۳۸۷].

از دیگر اهداف مهم در پروژه‌های شهر دوستدار کودک می‌توان به مواردی اشاره کرد: ایجاد علاقه در کودکان برای پیگیری حقوقشان، تمرین همکاری میان کودکان و بزرگسالان، فعالیت در راستای غلبه بر فقر و نابرابری، مشارکت‌دادن کودکان معلول، حمایت از خانواده، تشویق بزرگسالان در راستای حفظ و حمایت از حقوق کودکان، توسعه فضاهای تفریحی و ... [UNICEF, 2005: 6]. بر اساس گزارش یونسکو در کشور ایتالیا اولین برنامه‌ریزی عملیاتی دولتی در سال ۱۹۹۷ در خصوص کودکان و نوجوانان صورت گرفت. از مهم‌ترین اهداف این طرح به مواردی می‌توان اشاره کرد [UNICEF, 2005: 13]:

- ایجاد یک دید جدید و نو درباره کودکی که به نقش شهروندی کودک تأکید می‌کند؛ حقوق و نیازهای آنها را از طریق مشارکت جستجو می‌کند؛ و در راستای ارتقای کیفیت محیط زندگی نسل جدید تلاش می‌کند.
- ایجاد یک دید جدید در بخش خدمات اجتماعی؛ ایجاد فضاهای شهری منعطف و منطبق بر خواست‌ها و نیاز بچه‌ها.
- تعریف نقش جدید برای دولت محلی به‌ویژه برای ظرفیت‌سازی کودکان، تسهیل فرایند مشارکت با کودکان و اجتماع؛
- برنامه‌ریزی همکارانه سیستماتیک با تمامی بخش‌ها در توانبخشی شبکه‌های مؤثر جمعی.
- تعریف جدیدی از شهر بر اساس دوستانه و پایدار بودن و در راستای اینکه مکانی باشد برای اجتماعی که بتواند حس تعلق خود را در آن بالا ببرد.^۳

سؤال، فرضیه و روش تحقیق

این تحقیق به دنبال پاسخ به این سؤال است که الگوهای مورد نظر در طراحی فضای سبز در یک پروژه دوستدار کودک چیست؟ این سؤال از یک فرض اساسی نشأت می‌گیرد که عبارت است از اینکه بر اساس دیدگاه‌های موجود در شهرهای دوستدار کودک می‌توان به الگوهای طراحی در فضای سبز دست پیدا نمود که برگرفته از شاخصه‌های طراحی مورد نظر از دیدگاه کودکان به‌وجود آمده باشد. برای پاسخ به سؤال اصلی تحقیق در یک نمونه موردی (شهر دوستدار کودک بم) با استفاده از روش تحلیل محتوا و متدولوژی گروه-بحث^۴، با بررسی مطالب به دست آمده از سوی کودکان مورد مطالعه که با ابزارهای مشارکتی مانند پرسشنامه، قصه‌گویی، جداول و ماتریس‌ها و ... تهیه شده^۵ الگوهای طراحی در فضای سبز جستجو می‌شوند. تحلیل محتوای نظرات بچه‌ها در راستای تعریف و توصیف فضای سبز می‌تواند الگوهای طراحی فضای سبز در یک نمونه موردی پروژه شهر دوستدار کودک را معرفی کند. از آنجا که ممکن است موضوعات مختلفی از سوی بچه‌ها مطرح شود، الگوهایی مورد توجه قرار داده می‌شوند که بیشترین میزان فصل مشترک را میان نظرات بچه‌ها داشته باشند.^۶

نقش فضای سبز در شهرهای دوستدار کودک

کودکان ذاتاً موجوداتی زیست دوست و طبیعت‌خواه متولد می‌شوند؛ این را به خوبی از حس کنجکاوی آنها در مواجهه با طبیعت و درگیری بی‌باکانه‌شان می‌توان مشاهده کرد [فرح‌پور، ۱۳۸۸ : ۸۰]. تحقیقات مختلفی در خصوص تأثیرات مؤثر فضاهای سبز بر شاخصه‌های مختلف رفتاری کودکان وجود دارد. محیط‌ها و فضاهای باز (مانند فضاهای سبز) در ادراکات و رفتارهای کودکان و تأمین رشد و خلاقیت آنها نقش به‌سزایی دارد [مظفر و دیگران، ۱۳۸۶]. از سویی دیگر چنان‌که پیشتر نیز به آن اشاره شد تحقیقات متعددی دلالت بر این مطلب دارد که فضاهای سبز مدارس از موضوعات بسیار مهم در شهر دوستدار کودک هستند [UNICEF, 2005:24]. از این‌رو توجه به فضای سبز و ایده‌های طراحی آن از نگاه کودکان از اهداف مورد نظر در پروژه‌های دوستدار کودک است.

بسیاری از تحقیقات صورت گرفته در حوزه شهرهای دوستدار کودک به اهمیت و نقش بسیار مهم فضاهای سبز در این پروژه‌ها به عنوان یکی از شاخصه‌های بسیار مهم توجه دارد. برخی از شاخه‌های مورد توجه در طراحی شهرهای دوستدار کودک عبارت است از [Corsi, 2002:170]:

محیطی	فرهنگی	سازمانی
<ul style="list-style-type: none"> • کم کردن آلودگی محیط زیست و هوا • کم کردن آلودگی صوتی و الکترو مغناطیسی • هدایت اکولوژیک زباله‌های خشک شهری • کارکرد و دسترسی فضایی • ارتقای فضاهای سبز • تغییر نوع ارتباط میان موجودات زنده و محیط زیست • تشویق به تغییر 	<ul style="list-style-type: none"> • تشویق پاسداشت اتفاقات فرهنگی، برگزاری جشنها و ... • تقویت کردن سایت‌های تاریخی، فرهنگی و میراث فرهنگی شهرها 	<ul style="list-style-type: none"> • تعهد داشتن به حقوق کودکان • مشارکت • آموزش و پرورش • خدمت پروژه‌های دوستدار کودک در آموزش و بهداشت • سازمان‌دهی مدیریت‌ها

در یک نمونه دیگر، در سال ۱۹۹۸ وزارت محیط ایتالیا دستورالعمل هدایتگری را در زمینه شهرهای پایدار برای کودکان تدوین کرد که در آن به اهمیت فضای سبز و نقش مهم آن در شهرهای دوستدار کودک اشاره شد. برخی از این دستورالعمل‌ها عبارت بود از [UNICEF, 2005a]:

- نوسازی و بازسازی، تجمیع عملکردها، راهکاری برای مشارکت به‌ویژه با بچه‌ها در راستای تغییر وضعیت زندگی، رویکردی منعطف برای امکانات و خدمات با تأکید بر تطبیق‌پذیری برای نیازهای شهروندان، همکاری سیستماتیک میان سازمان‌های مختلف، فعالیت علیه فقر و نابرابری، فعالیت‌های آموزشی-اجتماعی در دوران کودکی، بالابردن تعامل میان کودک و محیط، برنامه‌هایی برای رفع موانع ترافیکی و کاستن آلودگی، بالابردن میزان فضای سبز و استفاده از فضاهای سبز شهری

بررسی و تحلیل نظریه‌های مربوط به طرح‌های دوستدار کودک نشان می‌دهد که توجه به فضای سبز و بالابردن میزان آن به عنوان یکی از فاکتورهای اصلی در طراحی با این رویکرد است؛ به طوری که فضاهای سبز یکی از بسترهای مناسبی است که در آنها می‌توان میزان تعامل و مشارکت بچه‌ها را در ارتباط با تصمیم‌سازی‌های محیطی بالا برد. بنابراین از یک سو موضوع فضاهای سبز

به عنوان یکی از فضاهای مورد علاقه بچه‌ها می‌تواند انگیزه آنها را برای مشارکت در امر طراحی بالا ببرد و از سوی دیگر وجود فضاهای سبز در شهرها موجب به وجود آمدن بسترهای مشارکتی میان بچه‌ها و دیگر گروه‌های سنی در جامعه می‌شود.

۱. تحلیل و بررسی نمونه موردی

پروژه فضاهای سبز در طرح "شهر دوستدار کودک- بم"^{۱۱}

مفهوم شهر دوستدار کودک (CFC)^۱، در راستای نظریه‌های حقوق شهروندی برای کودکان است که پیشتر نیز به آن اشاره شد، از سال‌های ۱۹۹۰ پیگیری می‌شود. طرح‌های دوستدار کودک در جستجوی مشارکت‌دادن بچه‌ها در شکل دادن به محیط اطرافشان است.

توجه به مفهوم شهرهای دوستدار کودک در ایران سابقه چندانی ندارد. شاید بتوان گفت اولین توجه جدی به این موضوع پس از زلزله مخرب سال ۱۳۸۲ در بم صورت گرفت به گونه‌ای که سازمان یونسف با همکاری دیگر نهادها^۹، پروژه شهر دوستدار کودک را با هدف "مشارکت جمعی" بچه‌ها تعریف و آن را هدف‌گذاری نمود^{۱۰}. بر اساس اهداف تعریف شده، موضوع مشارکت جمعی بچه‌ها و توجه به خواست‌های آنها بسیار مورد اهمیت بود. به این منظور، در پروژه "شهر دوستدار کودک بم"^{۱۱} کارگروه‌هایی در رابطه با موضوعاتی نظیر مسکن، مدرسه، زمین بازی، همسایگی و شهر تشکیل شد^{۱۲}. برای هدایت موضوعات از تعدادی معمار جوان با عنوان تسهیل کننده استفاده شد تا از طریق آنها و توسط روش‌های مشارکتی بتوان نظرات بچه‌ها را در ارتباط با ویژگی‌های محیط مورد نظرشان به دست آورد. در این پروژه‌ها کودکان ۶ تا ۱۳ سال مشارکت داشتند و نظرات خود را با روش‌های مختلف ابراز می‌کردند. عمده اهداف در نظر گرفته شده برای این طرح عبارت بود از:^{۱۳}

۱. **تقویت مشارکت کودکان^{۱۴}**: باید به بچه‌ها فرصت داد تا درباره محیط دور و برشان تصمیم‌گیری کنند. این موضوع نباید بعد از اینکه تصمیم گرفته شد صورت بگیرد بلکه باید در حین تصمیم‌گیری بچه‌ها را دخالت داد.

۲. **بالا بردن آگاهی اجتماعی**: برای تقویت احترام به حقوق بچه‌ها باید جامعه را آگاه کرد. تمام سطوح مختلف اجتماع بایستی نسبت به این موضوع آگاهی یابد.

۳. **توجه به نیازهای بومی**: در این طرح‌ها باید به نیازهای خاص بچه‌ها، خانواده‌ها و اجتماع توجه کرد.

۴. **توسعه استراتژی‌های شهری برای بچه‌ها**: دولت و بخش‌های قانون‌گذار باید به نیازهای شهری بچه‌ها مانند تأمین ایمنی، دوری از خشونت و ... توجه خاصی داشته باشد.

۵. **بودجه‌های سازمانی بچه‌ها^{۱۵}**: دخیل کردن افراد و نهادهایی که می‌توانند در تأمین بودجه طرح‌ها را یاری برسانند.

۶. **تقویت مشارکت**: بالابردن انگیزه‌های تمامی گروه‌های ذینفع در بالابردن و تقویت مشارکت همه.

۷. **ظرفیت‌سازی**: بالابردن امکانات و توانایی‌ها و توسعه بالقوه ظرفیت‌ها برای نسل‌های آتی. بالا بردن دانش و آگاهی، کمک به معنادار نمودن روش‌های مشارکت.^{۱۶}

در راستای به دست آوردن اطلاعات مورد نظر و با توجه به اینکه بسیاری از روش‌های مشارکتی سنتی کارایی لازم را برای به دست آوردن اطلاعات از مخاطبان و به‌ویژه کودکان ندارند، در این پروژه از روش‌های مشارکتی مختلفی استفاده شد: نقاشی کردن، قصه‌گویی، جداول و ماتریس‌ها، مدل‌سازی و ...^{۱۷}.

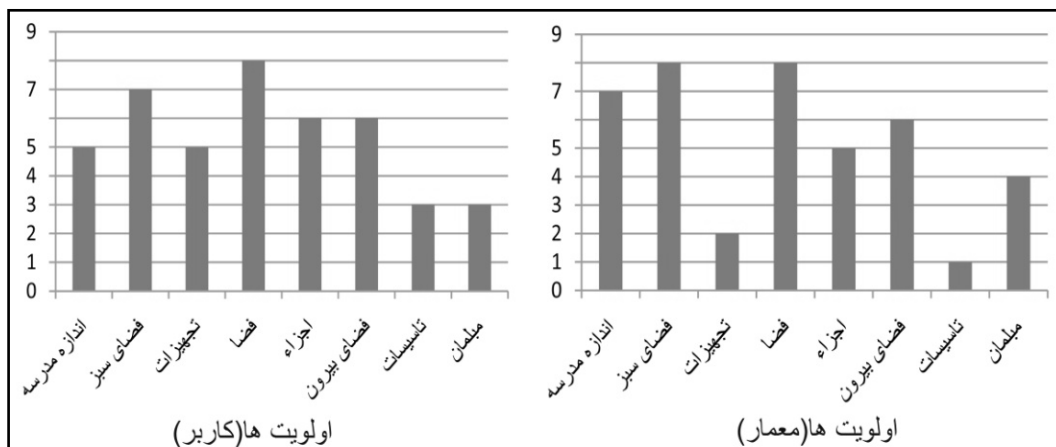
نقاشی کردن از متداول‌ترین روش‌ها برای شرکت دادن بچه‌ها در فرایند طراحی مشارکتی شهر دوستدار کودک بود. از آنجا که اکثر بچه‌ها به نقاشی کردن علاقه داشته و آن را محل مناسبی برای خواست‌ها و آرزوهای خود می‌یابند، نقاشی کردن را شاید بتوان یکی از ابتدایی‌ترین روش‌های مشارکت کودکان قلمداد کرد^{۱۸}. در این روش از بچه‌ها خواسته می‌شود آنچه را که در تصور خود راجع به

موضوع دارند نقاشی نمایند و پس از آن نقاشی ها توسط متخصصان تحلیل می شود تا به موضوعات مورد نظر دست یافته شود [UNICEF,2005b:4]. در پروژه شهر دوستدار کودک از بچه ها خواسته شد تا درباره نحوه جانمایی فضاهای سبز و دیگر فضاهای مورد نظرشان در این فضا نقاشی کنند. هرچند که این نقاشی ها چندان نتایجی در بر نداشت اما با تکمیل آنها توسط ماتریس - جدول ها، نتایجی حاصل شد. چارت، ماتریس و یا جدول نیز یکی از روشهای مورد استفاده برای مشارکت کودکان در این طرح بود. در این روش نام فضاها، عناصر فضایی و ... روی کارت های رنگی نوشته و از بچه ها خواسته شد تا آنها را مطابق نظر خود در جدول ها جای دهند. این روش بیشتر در میزان و نحوه جانمایی ها اطلاعات را مهیا می سازد. این روش نیز در بسیاری از طرح مشارکتی متداول است. این روش به نوعی شبیه روش زبان الگو نیز می باشد. با استفاده از جدول ها، بچه ها می توانستند نظرات خود را ابراز نمایند. پرسشنامه به عنوان یکی از متداول ترین روش های مشارکتی نیز در این طرح مورد استفاده قرار گرفت. برای نمونه مورد مطالعه پرسشنامه هایی تنظیم و در اختیار بچه ها قرار گرفت. این پرسشنامه ها به سوالاتی در حوزه های مختلف می پرداختند. در بخش فضای سبز از بچه ها پرسش هایی در خصوص نحوه محصوریت فضاها، رنگ ها، امکانات فضای سبز، راه ها و مسیرها، جنس و مصالح، فضاهای کودکان و بزرگسالان، و ... سوالاتی مطرح و از بچه ها خواسته شد تا به آنها پاسخ دهند.

فضای سبز در کاربری های مختلف نیز از موضوعات مورد توجه در این طرح بود؛ به طوری که بررسی ها نشان می دهد در طرح های تعریف شده برای شهر دوستدار کودک هم، توجه به فضای سبز از جایگاه مهمی برخوردار است. به طور مثال در پروژه مدرسه رویایی که به صورت مشارکتی و با ایده عمومی طرح های شهر دوستدار کودک طراحی شده، در بین اولویت های مختلف طراحی مدرسه، اولویت اول طراحی معمار توجه به فضای سبز بود در حالی که از دیدگاه بچه ها توجه به آن در اولویت دوم طراحی مطرح شده است. نمودار ۱ و ماتریس ۱ جایگاه فضای سبز را در پروژه مدرسه رویایی نشان می دهد [کامل نیا، ۱۳۸۷].

موضوع	اندازه مدرسه	اجزاء	تاسیسات	تجهیزات	فضا	فضای بیرون	فضای سبز	مبلمان
اولویت طراحی کاربر	۴	۳	۶	۴	۱	۵	۲	۶
اولویت طراحی معمار	۲	۴	۸	۷	۱	۳	۱	۵

ماتریس ۱. اولویت های طراحی پروژه مدرسه رویایی - چنانکه دیده می شود فضای سبز در اولویت های بالای طراحی هم از دیدگاه طراح و هم از دیدگاه بچه ها قرار دارد. مأخذ: کامل نیا، ۱۳۸۷

نمودار ۱. مقایسه اولویت های طراحی از دیدگاه کاربر و طراح (پروژه مدرسه رویایی) مأخذ: کامل نیا، ۱۳۸۷

در طرح "فضاهای سبز" (یکی از پروژه های مشارکتی تعریف شده در طرح شهر دوستدار کودک هم) از مشارکت دانش آموزان دختر و پسر (در مقطع ابتدایی) استفاده شد. به این منظور بچه ها در گروه های ۸ نفره انتخاب می شدند که یک تسهیل کننده (معمار)، هدایت

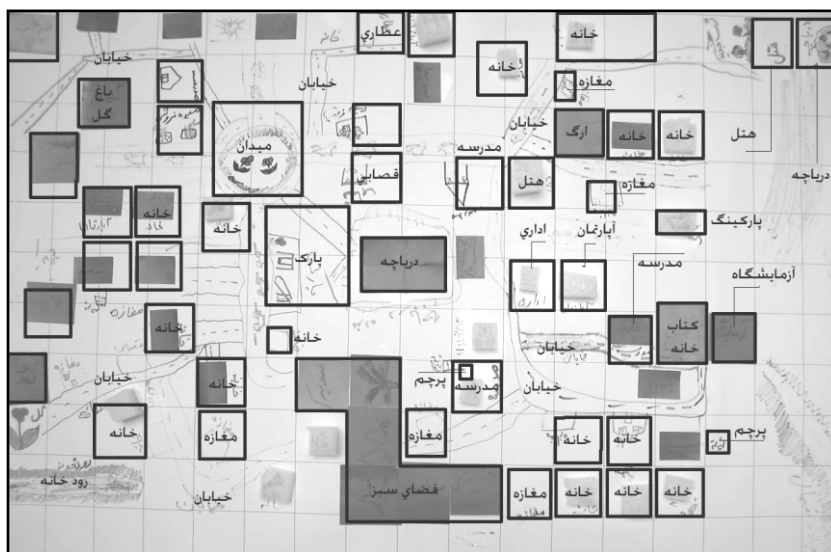
آنها را برعهده داشت. در این فرایند، نقش تسهیل کننده تنها برقرار کننده ارتباط مؤثر میان خواست‌های بچه‌ها و نمایش دادن آنها بود. با استفاده از روش‌های مشارکتی (به ویژه جدول، نقاشی و پرسشنامه) به موضوعات مختلف پرداخته شد (تصویر ۱).

۱.۱. شاخصه‌های طراحی فضای سبز در نمونه موردی

همه کودکانی که در این بررسی مورد نظر بودند در طول زندگی خود فضاهای سبز و باز را دیده بودند. آنها در این فضاها دویده بودند، الاکلنگ و چرخ و فلک سوار شده بودند و خاطرات سرشاری را از آن لحظات به یاد می‌آوردند [UNICEF, 2004:47]. اما این خود حاوی یک نکته بود و آن اینکه با توجه به آموخته‌های قبلی‌شان دیگر نمی‌توانستند به چیزهای دیگری فکر کنند و یا فضاهای دیگری را تجسم کنند [UNICEF, 2005b]. فضاهایی که آنها تجربه کرده بودند آنقدر برایشان خاطره‌انگیز بود که حتی برایشان بالاترین ایده‌آل به شمار می‌رفت. این مسئله در دیگر طرح‌ها نیز مشهود بود به طوری که در مورد فضاهایی که بچه‌ها به آنها وابسته بودند تنها خواسته‌شان بزرگ‌تر بودن فضاها بود حتی به گونه‌ای که بعضاً هیچ تغییر ملموسی در فضاهای پیشنهادی بچه‌ها به چشم نمی‌آمد. بنابراین انتظار این وجود داشت که وقتی در مورد ویژگی‌های فضای سبز و فضاهای بازی بچه‌ها از آنها سوال شود آنها تنها خواستار بزرگ‌تر و بیشتر بودن آنها باشند.

برای بدست آوردن شاخصه‌هایی در راستای ارزیابی، فضاهای سبز و پیداکردن معیارهای طراحی با توجه به نظرات کودکان در چند حوزه موضوعات طبقه‌بندی شد :

۱. شاخصه‌های رفتاری که تحت تأثیر ویژگی‌های فضای سبز قرار می‌گیرند مانند تأثیر بر تجارب یادگیری از محیط، تجارب بدست آمده از طریق بازی در محیط، فعالیت‌های انجام گرفته در محیط؛
 ۲. شاخصه‌های کیفی محیط مانند محصوریت فضایی، امنیت، فضای سبز؛
 ۳. شاخصه‌های کمی محیط مانند انتخاب مواد و مصالح، ابزارها و تجهیزات.
- برای تحلیل دقیق‌تر از یکی از گروه‌های انتخابی که شامل ۸ آزمون شونده (دانش آموزان ۹ تا ۱۳ سال) سؤالاتی در خصوص ویژگی‌های مختلف فضای سبز پرسیده و نظرات آنها در قالب جداولی تنظیم و طبقه‌بندی شد (ماتریس‌های ۲، ۳ و ۴):

تصویر ۱. جانمایی فضای سبز در یکی از جداول - ماتریس‌های ارائه شده توسط کودکان

مأخذ: آرشیو یونیسیف (پروژه شهر دوستدار کودک بم - ۲۰۰۴)

اولویت طبیعت نسبت به وسایل بازی	رنگ در فضا			ورودی فضای سبز	فعالیت در فضا	آزمون شونده
	صندلی	کفپوش	وسایل بازی			
طبیعت و وسایل بازی درونش	رنگ‌های روشن - آبی - زرد - نارنجی	تایل - قرمز - آبی	رنگ‌های روشن - صورتی - آبی - سبز - قرمز	در چوبی با رنگ آبی	بازی، مطالعه، خوردن، حرف زدن، شنیدن، یادگرفتن	آزمون شونده ۱
طبیعت	زرد	قرمز	آبی - قرمز	محصور شده با گل‌ها	بازی، دویدن، خواندن، خوردن، حرف زدن، گوش دادن، گفتگو، یادگرفتن	آزمون شونده ۲
طبیعت و وسایل بازی درونش	سبز - صورتی - زرد	قرمز - زرد - سبز - سفید	آبی - زرد - نارنجی	دو ردیف درخت و گل - آبی	بازی، حس رنگ و زیبایی، فعال بودن، فضای خلوت، گفتگو و یادگیری	آزمون شونده ۳
فضاهای سبز	رنگ‌های روشن - زرشکی - سفید - سبز	رنگارنگ - زرد - آبی	رنگ‌های روشن - صورتی - آبی - سبز - قرمز	و ردیف گلکاری - نرده صورتی - در سبز	بازی، حس رنگ و زیبایی، خواندن، خوردن، فضای خلوت، گفتگو و یادگیری	آزمون شونده ۴
طبیعت و وسایل بازی درونش	صورتی	قهوه‌ای	آبی	گل و رنگ روشن - رنگارنگ	بازی، دویدن، خواندن، خوردن، حرف زدن، گوش دادن، یادگرفتن	آزمون شونده ۵
طبیعت و وسایل بازی درونش	آبی	آبی - زرد	سبز - آبی - قرمز - زرد	دو ردیف درخت و گل - قرمز	بازی، دویدن، خواندن، خوردن، حرف زدن، گوش دادن، گفتگو، فضای خلوت، یادگرفتن	آزمون شونده ۶
طبیعت و وسایل بازی درونش	قهوه‌ای	خاکستری - سیاه	آبی - قرمز - زرد - سبز	لامپ قرمز - فضای سبز - پارکینگ	بازی، مطالعه، خوردن، حرف زدن، یادگرفتن	آزمون شونده ۷
طبیعت و وسایل بازی درونش	قهوه‌ای	قرمز	رنگ‌های مختلف	لامپ‌های رنگارنگ و گلکاری	بازی، حس رنگ و زیبایی، خواندن، گوش دادن، گفتگو و یادگیری	آزمون شونده ۸

ماتریس ۲. نظرات بچه‌ها در خصوص ویژگی‌های فضای سبز در پروژه شهر دوستدار کودک بم. ماخذ: UNICEF, 2004

اجازه ورود ماشین؟	محصور کردن فضای سبز	ورود محدود بزرگسالان	اولویت فقط برای بچه‌ها؟	سایه بان	دلایل آسیب دیدن	جنس وسایل بازی	آزمون شونده
خیر	جنگل و گیاه	یک سرپناه کوچک برای بچه ها و یکی برای بزرگترها	خیر	سایه بان چوبی مقاوم	مصالح لغزنده کف	چوب - پلاستیک	آزمون شونده ۱
خیر	جنگل	خیر، سرپناه بزرگ برای هر دو	خیر	سقف آهنی	آسفالت کف	آهن	آزمون شونده ۲
خیر	گیاه	درهای کوچک و نرده	خیر	سایه بان مقاوم در برابر گرما و هوای سرد	لبه صندلی‌ها	چوب - پلاستیک	آزمون شونده ۳
خیر	جنگل و گیاه	خیر، سرپناه بزرگ برای هر دو	خیر	سقف آهنی مقاوم	تیرهای چراغ و بتن کف	چوب - پلاستیک	آزمون شونده ۴
خیر	گیاه	خیر، سرپناه بزرگ برای هر دو	خیر	سقف شیبدار	وسایل آهنی	چوب - پلاستیک	آزمون شونده ۵
خیر	گیاه	درهای کوچک و سرپناه	خیر	سایه بان آهنی مقاوم در برابر گرما و هوای سرد	وسایل آهنی	پلاستیک - چوب	آزمون شونده ۶
خیر	نرده چوبی	یک سرپناه کوچک برای بچه ها و یکی برای بزرگترها	خیر	سقف شیبدار	تیزی لبه پله‌ها	چوب - پلاستیک	آزمون شونده ۷
خیر	درخت	یک سرپناه کوچک برای بچه‌ها و یکی برای بزرگترها	خیر	سایه بان چوبی	وسایل آهنی	چوب - پلاستیک	آزمون شونده ۸

ماتریس ۳. نظرات بچه‌ها در خصوص ویژگی‌های فضای سبز در پروژه شهر دوستدار کودک بم. ماخذ: UNICEF, 2004

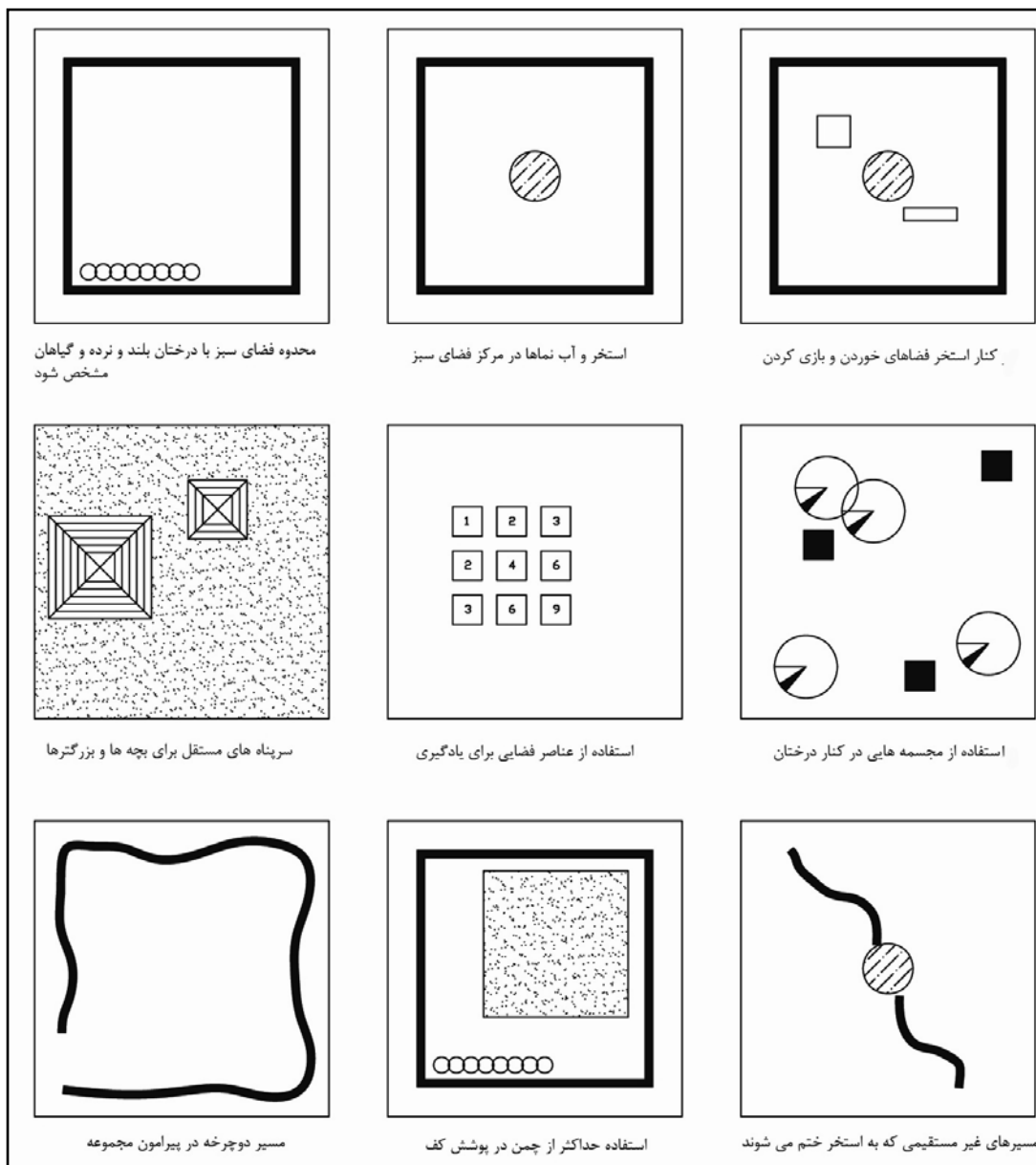
یادگیری از طریق فضا	محل گلها	محل درختان	جنس زمین‌های بازی	فضاهای بازی	جنس مسیرهای پیاده	جنس مسیرهای دوچرخه	آزمون شونده
عناصری برای آموزش، مجسمه	نزدیک فضاهای غذا خوردن- درختان و نیمکت	همه جا، نزدیک فضاهای غذا خوردن و سایه برای نیمکت‌ها	چمن	فضای سبز و دریاچه	چمن	چمن- پلاستیک سخت	آزمون شونده ۱
عناصری برای آموزش، مجسمه	نزدیک فضاهای غذا خوردن- درخت و نیمکت	همه جا، نزدیک فضاهای غذا خوردن و سایه برای نیمکت‌ها	چمن	فضای سبز و دریاچه	چمن	پلاستیک و چمن	آزمون شونده ۲
فضایی برای قصه	نزدیک فضاهای مطالعه و غذا خوردن	درختان بلند دور تا دور پارک	چمن	فضای سبز	چمن	پلاستیک و چمن	آزمون شونده ۳
عناصری برای آموزش، مجسمه	نزدیک فضاهای غذا خوردن	همه جا، نزدیک فضاهای غذا خوردن و سایه برای نیمکت‌ها	چمن	فضای سبز و دریاچه	چمن	پلاستیک و چمن	آزمون شونده ۴
عناصری برای آموزش، مجسمه	نزدیک فضاهای غذا خوردن- زمین‌های بازی . فضاهای کتاب خواندن	درختان بلند دور تا دور و درختان کوتاه نزدیک فضاهای غذا خوردن	چمن	فضای سبز- درخت- گل و چمن	بلوک بتنی	بلوک بتنی	آزمون شونده ۵
عناصری برای آموزش، مجسمه	نزدیک فضاهای کتاب خواندن	درختان بلند دور تا دور و درختان کوتاه نزدیک فضاهای غذا خوردن	چمن	فضای سبز- درخت- گل	چمن	پلاستیک	آزمون شونده ۶
فضایی برای قصه	نزدیک فضاهای غذا خوردن و کلاسهای هنری	دور تا دور پارک	پلاستیک	فضای سبز- درخت - گل و استخر	چمن	آسفالت و درختان در دو طرف	آزمون شونده ۷
عناصری برای آموزش، قصه خوانی	نزدیک فضاهای غذا خوردن- زمین‌های بازی	دور تا دور پارک و نزدیک فضاهای غذا خوردن	چمن	فضای سبز- درخت- گل	چمن- چوب- آجر	بلوک بتنی	آزمون شونده ۸

ماتریس ۴، نظرات بچه‌ها در خصوص ویژگی‌های فضای سبز در پروژه شهر دوستدار کودک بهم، ماخذ: UNICEF,2004

۱.۲. الگوهای طراحی فضای سبز در شهر دوستدار کودک بهم

تحلیل و بررسی دیدگاه‌های مختلف بچه‌ها در ارتباط با ویژگی‌های فضای سبز نشان می‌دهد که از نظر آنها شاخصه‌های مختلفی در شکل‌گیری فضای سبز می‌تواند مورد توجه قرار گیرد. چنان‌که در ماتریس ۲ آمده است، از دید گروه مورد مطالعه، فضای سبز باید به وسیله عناصر گیاهی سبز محصور باشد. این عناصر شامل درختان و گل‌ها و نورپردازی است. فضاهای سبز باید در تلفیق با فضاهای بازی باشد به طوری که فضاهای بازی مملو از درختان، گلها و نیز دریاچه کوچک یا استخر باشد. فضای سبز و دریاچه به عنوان نقاط کانونی فضاهای بازی بچه‌ها است (ماتریس ۴) که فضاهای خوردن و بازی در اطراف آن حضور دارد. برای بچه‌ها خوشایند نیست که شما آنها را از بزرگ‌ترها جدا کنید. همه آنها می‌خواهند در کنار بزرگ‌ترها باشند اما در عین حال به داشتن حریمی مختص به خود نیز اشاره دارند (ماتریس ۳). نیاز به فضاهایی برای خوردن غذا برای بچه‌ها در میان فضاهای سبز و در کنار استخر و زمین بازی که در مرکز پارک هستند از موارد دیگر مورد اشاره است. فضاهایی برای خاطره‌نویسی یا نقاشی از زمره فضاهای مورد خواست بچه‌ها به شمار می‌رود. مجسمه‌های حیوانات (که بچه‌ها آنها را دوست دارند) می‌تواند به بچه‌ها چیزهای زیادی درباره حیوانات آموزش دهد و مجسمه‌هایی از اسطوره‌ها نیز می‌تواند به بچه‌ها تاریخ و فرهنگ را بیاموزد [UNICEF,2004:52-53]. در خصوص وسایل بازی، نتایج تحقیق نشان می‌دهد که بیشتر تصور بچه‌ها درباره وسایل بازی مربوط به خاطرات گذشته آنها از بازی‌های قبلی است؛ بازی‌هایی مانند تاب، چرخ و فلک، و .. بنابراین لازم است تا از وسایل بازی نو برای توسعه خلاقیت بازی بچه‌ها استفاده کرد. یکی از موارد مورد نظر بچه‌های گروه، استفاده از عناصر فضایی برای یادگیری است. استفاده از چیزهایی که به بچه‌ها اطلاعات

جدیدی بدهند و حاوی موضوعاتی تاریخی، فرهنگی، خاطره‌ای و آموزشی باشند می‌تواند مورد توجه باشد (ماتریس ۴). رنگ‌های روشن، سایه‌بان و نور از موارد مورد توجه بچه‌ها در فضاهای سبز است (ماتریس ۲). چوب یکی از مصالح مورد اشاره بچه‌ها است که علاوه بر ایمن بودن و سلامت مصالح، حالت دوستانه‌ای برای بچه‌ها دارد. آنها دوست دارند که نرده‌ها، سرپناه‌ها و نیمکت‌ها چوبی باشند. در انتخاب مصالح مساله مقاوم بودن مصالح از شاخصه‌های مورد توجه بچه‌ها است. آنها باید احساس ایمنی را از مصالح داشته باشند. برخی از مصالح مانند آهن زمانی که در وسایل و تجهیزات مورد استفاده قرار می‌گیرد ممکن است به برای بچه‌ها صدمه بزند (ماتریس ۳). از دیگر موضوعاتی که در جمع‌بندی نظرات بچه‌ها به دست آمده می‌تواند به ایجاد مسیرهای غیر مستقیم و جذابی که به استخر ختم می‌شوند و مسیرهای دوچرخه در پیرامون فضای سبز اشاره کرد [UNICEF,2004: 54].

تصویر ۲. نمونه هایی از الگوهای مورد نظر در طراحی فضای سبز در یک نمونه موردی شهر دوستدار کودک از دیدگاه بچه‌ها
 مأخذ : نگارندگان

نتیجه گیری

فضاهای سبز در پروژه‌های دوستدار کودک از زمره فضاهایی است که مورد علاقه بچه‌ها بوده و دوست دارند تا در شکل‌دادن آن دخیل باشند. با وجود اینکه استفاده از مشارکت بچه‌ها در طراحی کار چندان ساده‌ای به نظر نمی‌رسد و ممکن است نظرات آنها به طور عمده مرتبط با خاطرات گذشته و تجارب پیشین آنها بوده و یا اینکه نظرات متناقض آنها به یک جمع‌بندی در راستای دستیابی به شاخصه‌های طراحی نرسد. تحقیق صورت گرفته در نمونه موردی طراحی فضای سبز در پروژه شهر دوستدار کودک بيم نشان می‌دهد که نظرات بچه‌ها در حوزه‌های مختلف قابل بررسی است :

نحوه محصوریت فضای سبز، رنگ و نور در فضا، رابطه فضای سبز با فضاهای مصنوع، جنسیت‌ها و مصالح، رابطه فضاهای بچه‌ها و فضاهای بزرگسالان، ماشین و دوچرخه، محل درختان و گل‌ها و رابطه با مدرسه از مواردی است که بچه‌ها به آنها توجه ویژه‌ای دارند.

این موارد در چهار بخش کلی قابل دسته بندی است :

۱. مواردی که در ارتباط با شاخصه‌های رفتاری است که تحت تأثیر ویژگی‌های فضای سبز قرار می‌گیرند مانند تأثیر بر تجارب یادگیری از محیط، تجارب بدست آمده از طریق بازی در محیط، فعالیت‌های انجام گرفته در محیط مانند بازی کردن، غذا خوردن، استراحت کردن و ... :

۲. شاخصه‌های کیفی محیط مانند محصوریت فضایی و ایجاد قلمروهای فضایی، موضوعات مرتبط با امنیت، فضای سبز؛

۳. شاخصه‌های کمی محیط مانند انتخاب مواد و مصالح، ابزارها و تجهیزات و وسایل بازی؛

۴. شاخصه‌های کارکردی که مرتبط با روابط فضایی، فضاهای مورد نیاز، مسیرهای تردد در فضا و رابطه با دیگر فضاهای همجوار شهری است که در این نوع در برخی موارد تفاوت میان دیدگاه بچه‌ها محسوس بوده و نیز تحلیل و تعریف صحیحی از آن برای آنها وجود ندارد.

بنابراین توجه به شاخصه های فوق در ارتباط با مقوله طراحی فضاهای سبز، به ویژه در پروژه‌هایی که با اهداف مشارکت کودکان و توجه به نیازها و خواست‌های آنها می‌باشد می‌تواند علاوه بر فراهم آوردن محیطی منطبق بر خواست‌های بچه‌ها، با ایجاد فرصت مشارکت به بچه‌ها و دادن نقش اجتماعی به آنها موجب بالابردن آگاهی‌های اجتماعی و توسعه مشارکت واقعی و خلاق در جامعه باشد.

پی‌نوشت‌ها

۱. گروه مورد مطالعه در این تحقیق دانش آموزان مدرسه ابتدایی فاطمیه شهر بيم بودند.

۲. معاهده حقوق کودکان که از سوی مجمع عمومی سازمان ملل متحد در نوامبر ۱۹۸۹ تصویب گردید، مهمترین سند بین المللی در ارتباط با کودکان و اولین ابزار قانونی بین الملل است که طیف گسترده‌ای از حقوق انسانی را برای کودکان تضمین می‌کند (دریسلر، ۱۳۸۷: ۲۸)

۳. با توجه به موارد فوق اصول هدایت‌گری چند نیز پیشنهاد گردیده است (UNICEF, 2005: 15): تمرکز بیشتر بر کودکان و جوانان - توسعه آگاهی از شرایط زندگی کودکان و جوانان - تقویت گونه‌های جدید مشارکت با کودک - بوجود آوردن سیستم - ایجاد مانع در برابر مخاطرات کودکان - فراهم آوردن خدمات و فرصت‌های اجتماعی برای کودکان معلول و کم توان - برنامه‌های حمایت خانواده - توجه به کودکان خارجی و تحقق دادن حقوق کودک‌ها آنها

4. Focus Group Discussion

۵. نک به : رفیعیان و دیگران (۱۳۸۵)

۶. در این تحقیق از یک گروه هدف استفاده شده تا بتوان نظرات دقیق تری را در خصوص ویژگیهای مورد نظر در طراحی فضای سبز از سوی بچه ها به دست آورد. در روش گروه بحث، مصاحبه و درگیر کردن یک گروه هدف مد نظر است تا به جای زیاد کردن تعداد افراد مورد آزمون، از یک گروه هدف با تعداد کمتر به نتایج دقیق تر برسد.

۷. زلزله ویرانگر شهر بم در ۲۶ دسامبر ۲۰۰۳ (۵ دی ماه ۱۳۸۲) اتفاق افتاد. پس از این حادثه، کارگزاری های ملل متحد مستقر در جمهوری اسلامی ایران بر اساس درخواست دولت، تقاضای جهانی برای کمک را انتشار دادند. منظور از ارائه این تقاضا رفع نیاز های فوری مردم زلزله زده و تسهیل در انتقال بلا مانع از دوره نجات فوری و کمک به دوره بازسازی میان مدت و طولانی مدت، همچنین دوره بهبودی بود.

8-Child friendly cities

۹. نهاد هایی مانند: شهرداری، وزارت مسکن و شهرسازی، وزارت آموزش و پرورش، سازمان نوسازی و مدارس
۱۰. برخی از اهداف این موضوع برای شهروندان جوان عبارت بود از (Rismanchian, 2007:143):

- تأثیر در تصمیم سازی در رابطه با شهر
 - بیان نظرات آنها در رابطه با شهر دلخواهشان
 - در اختیار داشتن خدمات اولیه نظیر بهداشت و آموزش
 - درپناه بودن از آلودگی، خشونت و ..
 - تردد ایمن در خیابانهای محله شان
 - ملاقات با دوستان و بازی کردن
 - داشتن فضای سبز برای گیاهان و جانوران
 - زندگی در محیط بدون آلودگی
 - مشارکت در موضوعات فرهنگی و اجتماعی
 - مشارکت در زندگی خانواده ای، جمعی و اجتماعی
 - برخورداری از تساوی حقوق شهروندی در دسترسی به خدمات بدون در نظر داشتن قومیت، درآمد
۱۱. در این پروژه از ۱۰ معمار جوان (به عنوان تسهیل کننده) به سرپرستی دکتر "رنه ژان دیرکس" استفاده شد. هر یک از گروه های کاری پروسه مشارکتی را با ۱۰ دانش آموز ۱۰ تا ۱۲ ساله هدایت نمودند. این کارگروه ها به مدت ۲ هفته طول کشید. در ۲ روز اول تسهیل کننده ها و دیگر ناظران به موضوعات و روش کار آشنا شدند. در ۵ روز بعد به ترتیب موضوعات مسکن، مدرسه، زمین بازی، همسایگی و شهر در کارگروه ها به صورت مشارکتی برگزار گردید. پس از اتمام این مرحله نتایج کارگروه ها تحلیل و بررسی و مستند سازی گردید. نک به :

Rismanchian, 2007:145

۱۲. ریسمانچیان، ۲۰۰۷: ۱۴۳

۱۳. نک به: کامل نیا، ۱۳۸۷

14. UNICEF, 1990, 1992, 1996, 2002

15. UNICEF, 1996

16- همچنین نک به:

Consultative workshop on Child-friendly Cities in the MENA region Amman, Jordan, 9 – 10th December 2007

17. UNICEF RC. (2005b)

۱۸. باید به این نکته توجه داشت که روش نقاشی کردن بیشتر در الگوواره های ساختارگرای معماری جمعی مورد استفاده است لذا استفاده از این روش در الگوواره رفتار گرا چندان مناسب به نظر نمی رسد.

فهرست منابع

- دریسکل، دیوید. ۱۳۸۷. **ایجاد شهرهای بهتر با کودکان و جوانان**. ت: توکلی، مهرانوش و سعید رضوانی. نوید. نشر دیبایه. تهران.
- رفیعیان، مجتبی و توکلی، مرتضی؛ هودسنی، هانیه. ۱۳۸۵. **کاربرد متودولوژی گروه های بحث در مطالعات توانمند سازی محلات**، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۲۶، ۴۷-۵۷
- فرح پور بختیاری، هیوا. ۱۳۸۸. **باغ کودک هزاره سوم**، پایان نامه کارشناسی ارشد منظر، دانشگاه شهید بهشتی
- کامل نیا، حامد. ۱۳۸۷. **معماری و الگوواره های طراحی جمعی: بررسی تطبیقی رویکرد معماری جمعی از منظر روانشناسی محیط**، پایان نامه دکترای معماری، دانشگاه تهران
- مظفر، فرهنگ؛ حسینی، باقر؛ باقری، محمد و عظمتی، حمید رضا. ۱۳۸۶. **نقش فضاهای باز محله در رشد و خلاقیت کودکان**، فصلنامه باغ نظر، سال چهارم، شماره هشتم، ۷۲-۵۹
- Consultative workshop on Child-friendly Cities in the MENA region Amman, Jordan, 9 – 10th December 2007
- Haikkola. L. Giuseppina Pacilli. M., Horelli. L. Prezza. M. 2007. **PRIORITIES FOR CHILD-FRIENDLY ENVIRONMENTS**, Interpretations of Urban Child-Friendliness: A Comparative Study of Two Neighborhoods in Helsinki and Rome
- UNICEF. 1990. **World Declaration on the Survival, Protection and Development of Children** (<http://www.unicef.org/wsc/declare.htm>)
- UNICEF. 1992. **International Colloquium of Mayors: Final Report**. Dakar, Senegal, 8-9 January 1992, New York
- UNICEF. 1996. **Children's Rights and Habitat –Working Towards Child-Friendly Cities**, New York
- UNICEF. 2002. **Poverty and Exclusion among Urban Children**. INNOCENTI Digest No10, UNICEF Innocenti Research Centre, Florence
- UNICEF. 2005a.. **Cities With Children, Child Friendly Cities In Italy**,
- UNICEF Innocenti Research Centre. 2003. **Children's Rights and Good Urban Governance**. International Conference, Florence
- UNICEF IRC. 2004. **Building Child Friendly Cities, A Framework for Action**. UNICEF Innocenti Research Centre. www.childfriendlycities.org/pdf/
- UNICEF RC. 2005b. **Child Friendly Cities, A Progress Report on the CFC Initiative in Bam, IRAN**. UNICEF Resource Centre. www.unicef.org/iran/IRN_resources_CFC_eng-PDF.pdf.
- Dierkx, R. 2005. **Child-Friendly and sustainable programming and design of new cities within context of community: The case of Bam**, Iran, International conference of new towns, Tehran, Iran.
- Rismanchian, O. Rismanchian, A. 2007. **Children participation in planning processes: the case of Child Friendly City project in post-earthquake Bam**, Iran, Urban design International, 12: 43-154.